

Ks. prof. dr hab. Janusz Szulist
Katedra Nauk Społecznych i Prawa Kanonicznego
Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Jarosława Zielińskiego
pt. *Komunijny wymiar małżeństwa i rodziny*
w nauczaniu Jana Pawła II (Szczecin 2020, ss. 263),
napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Janusza Bujaka**

Rodzina jest miejscem socjalizacji pierwotnej, w ramach której jednostka przyswaja sobie fundamentalne wartości i zasady niezbędne do odpowiedzialnego funkcjonowania w społeczeństwie (będącym przecież środowiskiem dla integralnego rozwoju człowieka). Podstawowym doświadczeniem osoby jest doświadczenie wspólnoty, gdzie zachodzi proces humanizacji czyli kształtowania świata przy permanentnym zachowaniu „normy personalistycznej”. Ks. mgr lic. Jarosław Zieliński w dysertacji pt. *Komunijny wymiar małżeństwa i rodziny w nauczaniu Jana Pawła II* dokonał udanej analizy wspólnotowego wymiaru życia małżeńskiego i rodzinnego jako niezbędnego aspektu w zrozumieniu kondycji współczesnego człowieka egzystującego w doczesności, partycypującego również w porządku zbawczym (tzn. porządku łaski). W nauczaniu Jana Pawła II człowiek jest osobą, zdolną do inicjowania i podtrzymywania relacji wspólnotowych.

1. Temat, struktura, cel pracy

Rozprawa doktorska jest zatytułowana *Komunijny wymiar małżeństwa i rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*. Temat spełnia kryteria metodologiczne. Przedmiot badawczy został jednoznacznie określony. Zastosowane terminy nie budzą wątpliwości, nie domagają się zdefiniowania przez Autora.

Dysertacja składa się z następujących elementów: wykaz skrótów (s. 7); bibliografia (s. 8-45); *Wstęp* (s. 46-56); *Rozdział I. Małżeństwo fundamentem rodziny* (s. 57-113); *Rozdział II. Rodzina wspólnotą życia i miłości* (s. 114-167); *Rozdział III. Miłość macierzyńska i ojcowska duchowym bogactwem rodziny* (s. 168-215); *Rozdział IV. Rodzina pierwszą szkołą wiary* (s. 216-253); *Zakończenie* (s. 254-261), streszczenie (s. 262), abstract (s. 263). Przyporządkowanie względem siebie poszczególnych rozdziałów jest logiczne.

Autor nie wskazał jednoznacznego celu dysertacji. Analiza *Wstępu* opracowania (s. 54) sugeruje, iż zmierniem ks. Jarosława Zielińskiego jest rekonstrukcja poglądów Karola Wojtyły/Jana Pawła II w kwestii komunijności rodzinnej. Cel rozprawy wpisuje się zatem w kontekst nauczania Kościoła, dla którego zagadnienie wspólnoty jest kluczową kwestią określeniu statusu osoby, zdobywającej poprzez aktywności doczesne dobra zbawcze związaną z misterium Chrystusowym. Sugerowany cel został zrealizowany w całej pełni w recenzowanej pracy.

2. Źródła i metoda pracy

Dysertacja posiada charakter źródłowy. Autor odnosi się do szerokiej bazy literatury obejmującej w pierw pisma Karola Wojtyły a później nauczanie Jana Pawła II. Znacząca liczba źródeł świadczy o gruntownie przeprowadzonej kwerendzie. Wątpliwości budzi jednak podział źródeł znajdujący się w bibliografii załącznikowej. Autor podzielił bibliografię na cztery części odpowiednio zatytułowane: *I. Dokumenty Kościoła* (s. 8); *II. Teksty źródłowe* (s. 10); *III. Literatura przedmiotu* (s. 27); *IV. Literatura pomocnicza* (s. 44). Teksty źródłowe obejmują nauczanie Karola Wojtyły/Jana Pawła II. *Dokumenty Kościoła* zawierają nauczanie innych autorów i instytucji kościelnych. Powyższy podział jest wątpliwy metodologicznie i nie do końca rozłączny. Z uwagi na przedmiot badawczy teksty źródłowe powinny obejmować nauczanie Karola Wojtyły/Jana Pawła II, innych papieży, instytucji kościelnych itd. W przypadku recenzowanej pracy jednoznacznie można stwierdzić, iż teksty źródłowe obejmują dokumenty Kościoła, które należałoby odpowiednio zaszerzegaować. Wydzielenie literatury przedmiotu i literatury pomocniczej w opracowaniu jest również wątpliwe. Przedmiotem badawczym rozprawy jest komunijność rodziny w ujęciu Papieża-Polaka. Publikacje dotyczące specyfiki życia rodzinnego znajdują się zarówno w trzeciej jak i czwartej części bibliografii, nie mając ku temu podziałowi żadnych merytorycznych podstaw.

Autor zastosował wobec zebranych materiałów następującą metodę pracy, określoną w *Wstępie*: „W dysertacji posłużono się metodą analityczno-syntetyczną polegającą na analizie i studium oraz syntetycznym porządkowaniem materiałów źródłowych pod kątem interesującego autora zagadnienia, co umożliwiło zapoznanie się z myślą Jana Pawła II na omawiany temat, usystematyzowanie zebranego materiału i wyciągnięcie wniosków z nich płynących” (s. 54). Autor wiernie zastosował w rozprawie wskazaną metodę. W opracowaniu Doktorant jest dość oszczędny w stosowaniu materiału krytycznego, czy też wprost porównania koncepcji wspólnoty w ujęciu Jana Pawła II z ujęciami innych autorów lub odnosząc się do historii nauczania Kościoła w kwestii rodziny.

3. Ocena merytorycznej strony pracy

Dysertacja jest w pełni oryginalnym opracowaniem. Autor odniósł się do bogatej bazy źródłowej, obejmującej nauczanie papieskie. Jan Paweł II jest określany mianem „Papieża Rodziny”, co znajduje odzwierciedlenie w liczbie wypowiedzi oraz poruszanej tematyce. Treści przywołane przez Doktoranta wpisują się w schemat, w którym wpiery są ukazane podstawy życia małżeńskiego i rodzinnego. W dalszej kolejności przedstawiono główne wartości i wynikające stąd funkcje małżeńskie i rodzinne, kształtujące w sumie dobro wspólne. Zwieńczeniem analiz jest zaprezentowanie funkcji misyjnej rodziny upowszechniającej w świecie wartość życia i miłości najpełniej realizowanych przez osoby stworzone na „obraz i podobieństwo Boże”. Przedmiotem analiz pierwszego rozdziału jest ukazanie rodziny jako wspólnoty (s. 54). Autor stwierdza stanowczo, iż małżeństwo i rodzina stanowią podstawowe komórki życia społecznego z uwagi na odniesienie do Boga, będącego Stwórcą i Odkupicielem: „Małżeństwo i rodzina są pierwszą najważniejszą wspólnotą osoby ludzkiej: ich stabilność, nierozzerwalność, integralność wewnętrzną oraz świadome i wolne odniesienie transcendentne do ich Boskiego Stworzyciela i Odkupiciela, stanowią o pierwotnej godności rodzinnej i decydują o dynamice egzystencji ludzkiej w wymiarach myślenia, chcenia, decydowania i działania” (s. 67). W wspólnotcie osób są realizowane zdolności typowo ludzkie jak bycie darem dla drugiego człowieka. Doktorant uczynił z pojęcia daru zasadniczy czynnik dla zrozumienia i oceny życia małżeńskiego. Specyfika daru wyraża się w wolności jak też w darmości (s. 78). Wolność cechuje się odpowiedzialnością, posiada granice w porządku normatywnym oraz w egzystencji drugiego człowieka (s. 80). Pewnym novum jest wskazanie na sakramentalną genezę wolności (s. 83). Darmość przejawia się z kolei w miłości drugiego człowieka dla niego samego – zarówno w aspekcie cielesności jak też duchowości (s. 82). Oblubieńczość relacji małżeńskich i rodzinnych wyraża najwyższą formę odniesień międzyludzkich, w których do głosu dochodzi substancjalność bytu osobowego mężczyzny i kobiety (a później dziecka) (s. 103). Drugi rozdział ukazuje wartość życia i miłości, które wspólne determinują rodzicielstwo małżonków. Autor słusznie zinterpretował zależność pomiędzy miłością a życiem w oparciu o nauczanie Jana Pawła II. „Rodzina jest miejscem, w którym każda z osób może się realizować w relacji daru wypływającego z miłości. Zasadniczym typem każdej miłości jest dawanie. Kresem miłości ludzkiej jest dawanie życia. Rodzicielstwo jest celem miłości prawdziwej. Miłość musi być chroniona przed egoizmem poprzez otwarcie się na prokreację, gdyż w miłości rodzicielskiej dar miłości małżeńskiej zostaje przelany na nową istotę ludzką” (s. 118) – interpretacja Doktoranta powstała na kanwie *Listu do rodzin* Jana Pawła II (niestety w tekście nie są podawane numery tego ważnego dla opracowania dokumentu). Miłość i życie stanowią wartości

dynamiczne, które intensyfikują postawę daru (s. 164). W akcie stwórczym Bóg zaprezentował w całej pełni bezinteresowność jako wyraz doskonałego życia (s. 123). Ów wzrost w miłości i dzieleniu się jednocześnie życiem wyznacza proces dojrzewania człowieka, dla którego terminem technicznym jest międzyosobowa przyjaźń (s. 139). Indywidualizm (wyrażający w gruncie rzeczy postawy egoistyczne) w kontekście doświadczenia piękna wspólnoty jest działaniem przeciwko miłości i kształtowaniem cywilizacji śmierci (s. 126). Trzeci rozdział dysertacji ukazuje powołanie macierzyńskie i rodzicielskie realizowane w oparciu o naturalne uwarunkowania kobiety i mężczyzny. Autor bazuje na tezie Jana Pawła II o wzajemnym dopełnianiu się macierzyństwa i ojcostwa, które dopiero w obopólnym odniesieniu są definiowane i umożliwiają intensyfikowanie wspólnotowych relacji międzyludzkich i w stosunku do Boga. „Na poziomie duchowym rodzicielstwo przybiera formę miłości osobowej, która jest konsekwencją dojrzewania małżeńskiej komunii. Tu również zachodzi współzależność: macierzyństwo kobiety spełnia się przez mężczyznę, który dzięki jej macierzyństwu dojrzewa do ojcostwa. Wartość miłości rodzicielskiej stanowi również odniesienie do rodzicielstwa rozumianego znacznie szerzej. Macierzyństwo i ojcostwo mają szczególny wymiar duchowy, stanowią pewien ideał dla osób, którym pomagają w kształtowaniu własnej duchowości” (s. 175-176). Postawa Maryi – Matki Bożej jest wzorem dla macierzyństwa. Jednocześnie pobożność maryjna prezentuje piękno posłania kobiet w świecie (s. 187). Józef z Arymatei stanowi z kolei punkt odniesienia dla oceny postawy ojców, którzy swoim zaangażowaniem uczestniczą w stwórczym akcie Boga (s. 202-203). Doktorant słusznie wskazał zależność pomiędzy wiernością a płodną miłością w aspekcie integralnego rozwoju człowieka w wspólnotcie (s. 208). W trzecim rozdziale znajduje się podrozdział dotyczący ideologii *gender* (s. 213-215). Można mówić o tutaj o zagrożeniu, które w jakiejś mierze przewidział Jan Paweł II, co słusznie zauważył Doktorant (s. 213). Rażące jest jednak zbyt skrótowe przedstawienie genderyzmu, gdzie Autor powołuje się na rzeczowo opracowaną (s. 213-214 – przypisy). Czwarty rozdział jest o profilu praktycznym. Rodzina została ukazana tutaj jako miejsce formacji, uczestnik ekonomii sakramentalnej oraz podmiot ewangelizujący. Przedmiotem formacji w małżeństwie i rodzinie jest modlitwa i słowo Boże. Kontemplacja sprzyja pogłębianiu relacji z Bogiem (s. 227). Słowo Boże intensyfikuje życie wiary (s. 233). Sakramenty Kościoła – w tym nade wszystko wspólnota wiernych – jest ubogaceniem człowieka w rozwoju o wymiar nadprzyrodzony. Wspólnotowość małżeńska i rodzinna dotyczy tym samym sfery nieskończoności właściwej istnieniu Boga (242-243). Rodzina jest wreszcie zaangażowana w proces ewangelizacji, w którym świadectwo małżonków i dzieci obejmuje prezentację miłości, wartości życia i świętości w świecie (s. 248-249). Pewien niedosyt w treści ostatniego rozdziału budzi niemalże zupełne pominięcie znaczenia rodziny i

małżeństwa dla szerszych wspólnot w wymiarze państwa czy też wspólnoty międzynarodowej, definiowanej przecież w nauczaniu Kościoła jako „jedna rodzina rodzaju ludzkiego”. W ogólnej ocenie aspektu merytorycznego dysertacji wskazać należy na pewną płynność refleksji oraz wielowątkowe zaprezentowanie komunijnego wymiaru małżeństwa i rodziny – wielokrotnie wychodząc od nauczania Vaticanum II.

4. Ocena formalnej strony pracy

Język dysertacji nie budzi większych zastrzeżeń. Niekiedy Autor operuje zbyt rozbudowanymi zdaniami (np. s. 67). Długie frazy wywołują ryzyko zagubienia sensu wypowiedzi. Zasadniczo nie można mieć zastrzeżeń co do jednoznaczności stosowanych terminów w tekście. W pracy jednak zdarzają się w tym zakresie potknięcia, gdzie dochodzi do głosu kaznodziejski styl wypowiedzi lub zagadkowo brzmiące sformułowania: „Dzięki woli osoba jest panią siebie” (s. 103), „Miłość, która jest pięknem stawia wymagania, by kształtować autentyczne dobro człowieka” (s. 119), „Docierając do centrum osoby odkrywa się ją jako absolut (..)” (s. 138), „Bóg udziela także każdej nowej istocie zdolności otwarcia na duchową więź ze swoim Stwórcą i Panem (...)” (s. 161), „W życiu Maryi nie brakowało także trudności dnia codziennego: bez zabezpieczeń, w realiach zwykłych ludzi” (s. 185), „Wspólnota cielesna i płciowa jest wielka i piękna” (s. 207). Spis treści jest sporządzony poprawnie. W zapisie bibliograficznym zastosowano metodą przecinkową. Poprawnie jest skracany zapis bibliograficzny dzieł ponownie cytowanych w tekście. Autor stosuje numerację ciągłą przypisów od początku do końca opracowania – bez podziału na rozdziały.

Wstęp spełnia w zasadniczym stopniu kryteria formalne. Autor zarysował problem badawczy. Określono metodę badawczą. Zarysowano koncepcje dysertacji. Skrótowo opisano jednak bogatą bazę źródłową nauczania Karola Wojtyły/Jana Pawła II. Pominięto właściwie prezentację aktualnego stanu badań – tej sprawie poświęcono jedno rozbudowane zdanie (s. 54). *Zakończenie* nie budzi najmniejszych zastrzeżeń. Wnioski odnoszą się do przedmiotu badawczego. Przyporządkowanie poszczególnych wniosków do rozdziałów daje w efekcie przejrzysty układ wyników przeprowadzonych badań.

W dysertacji znajdują się pewne mankamenty formalne:

- W spisie treści wyodrębniono jednopunktowe podrozdziały, co koliduje z sensem wyodrębnienia mniejszych jednostek tematycznych (np. s. 5).
- Niejednolity zapis nazw wydawnictw (np. s. 12,15,17,20,23,24,25,26,27,29,38,42).
- Całą nazwę czasopisma należy zapisywać w cudzysłowie (np. s. 40,214).

- Elementy nazw wydawnictw czasopism poza łącznikami i przyimkami należy zapisywać z wielkiej litery (np. s. 40)
- Nieścisłości zapisu bibliograficznego z bibliografii pojawią się w przypisach umieszczonych u dołu strony.
- Źródło cytowanego tekstu powinno znajdować się raczej na jego końcu (np. s. 48)
- Umieszczenie skrótów na początku rozprawy eliminuje konieczność ich definiowania w tekście (np. s. 52,57,59,63,73,81,124,128,149,150,151,181,184,227,240).
- Bezzasadne stosowanie skrótu „n.” lub „nn.” na oznaczenie kolejnych stron (np. s. 59,61,88,89,96,99,106,112,114,156,178,185,201,203)
- Brak zapisu stron z cytowanej lub parafrazowanej pozycji umieszczonej w przypisach (np. s. 64,67,89,108,125,132,151,180,187,202,207,209,214).
- Nielogiczne stosowanie w jednym przypisie podwójnych skrótów „por.” lub jednocześnie „por.” i „zob.” (np. s. 67,68,69,71,84,123,125,132,187,203,206).
- Zdania podrzędne nie zawsze są oddzielone przecinkiem (np. s. 87,133).
- Księgi Pisma świętego są zapisywane w tekście pełną nazwą lub przy użyciu skrótów – brak konsekwencji (np. s. 110,111,112,124,140,141).
- Zbyt krótkie akapity (np. 146-147,154).

5. Pytania oraz wniosek końcowy

W związku z lekturą dysertacji Recenzent pozwala postawić następujące pytania, z intencją wskazania Autorowi punktów domagających się doprecyzowania w dysertacji:

- Czy i w jakim zakresie doświadczenie wspólnoty rzutuje na kształtowanie solidarności w ramach szerszych struktur społecznych?
- Jaka jest zależność pomiędzy nową ewangelizacją a doświadczeniem *communio* w rodzinie?
- Czy poza indywidualizmem i genderyzmem istnieją również inne zagrożenia dla komunijności małżeńskiej i rodzinnej?

Recenzowana rozprawa spełnia kryteria stawiane dysertacjom doktorskim. Temat opracowano w sposób zadawalający oraz wielowątkowy. Rozprawa posiada charakter źródłowy. Autor wykorzystał szeroką bazę źródłową a także literaturę przedmiotu, dzięki czemu poszczególne zagadnienia otrzymują szeroką perspektywę badawczą, sugerowaną na początku pracy.

Satysfakcjonująca jest również strona formalna i merytoryczna rozprawy. W oparciu o powyższe przesłanki wnoszę prośbę do Rady Naukowej Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie o kontynuowanie przewodu doktorskiego ks. mgra lic. Jarosława Zielińskiego.

W. Paw. Szulc

Toruń, dn. 17 stycznia 2021r.

